

Almanya'da Klasik Osmanlı Şiiri Çalışmaları

Hatice Coşkun*

Giriş

Klasik Osmanlı şiiri, Almanya'da ilk olarak oryantalist çalışmalar kapsamında Doğu şiirinin, ardından Osmanlı ve Türkoloji çalışmalarıyla Osmanlı edebiyatının bir parçası olarak çeşitli eserlere konu olmuştur. Bu anlamda Almanya'da yüz yıldan fazla geçmiş olan klasik Osmanlı şiirinin geçirdiği sürece, kendisine ev sahipliği yapan eserlerden yola çıkarak aşağıdaki sınırlar çerçevesinde ışık tutulmaya çalışılmıştır.

İki bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde Almanya'daki Oryantalistik, Osmanistik ve Türkoloji çalışmaları ve araştırmalarının 1968-1975, 1975-1993 ve 1983-1997 yıllarını kapsayan üç bibliyografik çalışma, klasik Osmanlı şiiri merkezli olmak üzere genel anlamda Osmanlı edebiyatına dair çalışmalar da göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Klasik Osmanlı şiiri konulu eserler dönem olarak Tanzimat dönemiyle sınırlı kalmakla birlikte Osmanlı öncesini kapsayan dönemi de yansıtmaktadır.

İkinci bölümde ise Almanya'da klasik Osmanlı şiirinin farklı dönemlerini ve türlerini konu alan beş esere (1900-2000), bu yüz yıllık süreçte gelişen metin incelemeleri ve özgünlük değerlendirmeleri açısından yer verilmiştir.

Almanya'da şiir edebiyatı ile Doğu şiirinin bir arada zikredilmesi akla hemen Goethe'nin *Divan*'ını getirirse de, klasik Osmanlı şiiri gerek Goethe'nin gerekse dönemin romantiklerinin Fars edebiyatı merkezli Doğu şiiri hayranlığına rağmen, Alman halkınca henüz tanınmamıştı. Fars şiirini takiben Hint ve kısmen de Arap şiiri, dönemin oryantalistlerince çevrilen ve işlenen Doğu şiirini oluştururken, Osmanlı şiiri ve edebiyatı Fars ve Arap edebiyatının etkisinde kalmış ve bunları taklitten öteye gidememiş bir edebiyat olarak algılanmıştır.¹ Bu önyargıdan dolayı XIX. yüzyıldan önce Türkçeden Almancaya edebî anlamda bir çeviri yapılmamakla birlikte ilk defa XIX. yüzyılda Osman-

* Doktora Öğrencisi, Frankfurt Üniversitesi Türkoloji Bölümü.

¹ Petra Kappert, "Vom Übersetzten türkischer Literatur ins Deutsche: Tendenzen und Auswahl", *Türkische Sprachen und Literaturen, Materialien der ersten deutschen Turkologen-Konferenz*, Bamberg, 3-6. Juli 1987, Ingeborg Baldauf, Klaus Kreiser ve Semih Tezcan (nşr.), Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, c. XXIX, Wiesbaden: Harrassowitz, 1991, s. 213.

lı şiirinin çevirileri ya da antoloji anlamında Almanya'daki ilk çalışmaları yayınlanmıştır. Joseph von Hammer-Purgstall'ın 1836-1838 yılları arasında kaleme aldığı *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit (Günümüze Kadar Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi)* bu ilklere aittir. Hammer, 1300-1838 yılları arasındaki 2200 Osmanlı şairini seçme şiirleriyle konu edinmiş ve bütün şiirleri kendisi Almancaya çevirmiştir. Hanım şairlerin de yer aldığı eserde her şairin kısa bir biyografisine yer verilmiştir.²

Oryantalistlerin Osmanlı şiirine yönelik özgünlük eleştirileri ilerleyen dönemlerde de var olmakla beraber aşağıda çalışmalarına değindiğimiz Annemarie Schimmel, Barbara Flemming, Edith Ambros gibi oryantalist ve Türkologlar bu konuya eserleriyle açıklık getirenlerdendir. Ambros, XVI. yüzyıl tezkire yazarlarından Sehî, Latîfî ve Aşık Çelebi'nin tezkireleri yoluyla şair ve şiirlerin tabii tutuldukları kriterlerden yola çıkarak dönemin klasik şiir geleneği içinde tutunabilmek için özgünlüğün ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Bu tezkireler, bir şairin gelişim sürecinde usta şairleri taklitle işe başlayıp ifade sanatının inceliklerini anlama ve deneme noktasında da sık sık şair meclislerinde bulunarak şiir denemelerini sunmasının alışlagelen yöntemlerden olduğunu belirtir. Bununla beraber daha önemlisinin sahip olunması gereken yetenek ve şiire yansıyan özgünlük olduğunu vurgulamışlardır. Özellikle yeteneğin ne kadar ön plana çıktığı da yine tezkirelerde yer alan, okuma yazması olmayan meşhur şairlerin varlığıyla vurgulanmaktadır. Özgünlükle, diğer şairlerde olmayanın ifadesi kastedilmekle birlikte bu bağlamda *icâd*, *ibdâ* ve *ihtirâ* gibi şiir geleneği içinde kavramlaşan kriter ifadelerine dikkat çekilmektedir. Özgünlüğün seçilen mazmun, söz sanatı, sembol vb. ayrıntularla sağlanabildiği gibi kullanılan tarzın da bunda belirleyici olduğuna ve tezkirelerin gerek Fars gerek Türk tarzı için kullandığı ayrı ayrı kavramlara değinilmektedir.³

Bibliyografik Çalışmalar

1. Barbara Flemming, "Neuere wissenschaftliche Arbeiten und Forschungsvorhaben zur Sprache, Geschichte und Kultur der vorosmanischen und osmanischen Türkei in der Bundesrepublik Deutschland seit 1968", *Turcica*, 1975, Paris-Strasbourg: Association Pour Le Développement des Études Turques, sy. 5, s. 131-147.

Flemming, başlığı "Almanya'da 1968'den İtibaren Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Türkiyesinin Dil, Tarih ve Kültürüne Dair Bilimsel Çalışmalar ve Araştırma Projeleri" şeklinde çevrilebilecek bu makalesiyle Osmanlı araştırmaları alanında zamanının mevcut ve devam etmekte olan çalışmalarına dair bir üst bakış sunmak istemiş, bu alanın bibliyografik bir çalışma ihtiyacına kısmen de olsa cevap vermeye çalışmıştır. Makale, 1968-1973 yılları arasındaki çalışmaları içermektedir.

Çalışmalar, künye bilgileri, konularının alanları ve dönemlerine göre gruplanmıştır. Kaydedilen toplam 159 makale ve eserin konularına göre dağılımı ise şu şekildedir:

2 J. Hammer-Purgstall, *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit*, c. I (1300-1521), s. 327; c. II (1521-1574), s. 577; c. III (1574-1687), s. 632; c. IV (1687-1838), s. 633; Peşte: Conrad Adolph Hartleben's Verlag, 1836-1838.

3 Edith Ambros, "Die rhetorischen Elemente in der klassischen türkischen Literatur", *Die Islamische Welt zwischen Mittelalter und Neuzeit*, Beyrut, 1979, s. 19-20.

“Bibliyografya” başlığı altında toplanan 7 çalışmadan biri Türk edebiyatına dair olmakla birlikte diğer altısı genel anlamda Osmanlı kültür ve tarihi üzerinedir.

“Yazma ve Berat Kayıtları” başlığı altında toplanan katalog niteliğindeki 8 eserden ikisi Osmanlı sultan beratlarına dairedir. Biri Osmanlı öncesi ve Osmanlı dönemine dair kayıtlar içeren Arapça yazmalar kataloguna yönelik olmakla birlikte beşi de Türkçe yazmaları içeren kataloglar niteliğindedir.

“Dil ve Edebiyat” başlığı altında toplanan 27 eser ve makaleden, yayınlanmış iki eser ve ikisi yayınlanmamış, üçü henüz yayınlanmamış beş makale Klasik Osmanlı edebiyatına, henüz yayınlanmamış iki eser de halk edebiyatına yöneliktir. Geriye kalan eser ve makaleler ise Türk dilbilimine yöneliktir.

Makalede belirtilen Klasik Osmanlı edebiyatına dair eser, makale ve projeler şunlardır:

1. Barbara Flemming, “Bemerkungen zur türkischen Prosa vor der Tanzīmāt-Zeit”, *Der Islam*, 1973, 50, s. 157-167.
2. Barbara Flemming, *Fahrīs Husrev u Şirīn – eine türkische Dichtung von 1367*, Wiesbaden, 1974 (Supplementband 15 des Verzeichnisses der orientalischen Handschriften in Deutschland).
3. Barbara Flemming, “Hasan oğlunun bir gazeli (Sultan Gavri Divanında Bilinmeyen Şiirler)”, *Birinci Türk Dili Bilimsel Kurultayı*, Ankara, 27-29 September, 1972.
4. Tunca Kortantamer, *Leben und Weltbild des altosmanischen Dichters Aḥmedī unter besonderer Berücksichtigung seines Diwans*, Freiburg, 1973 (*Islamkundliche Untersuchungen*, c. XXII).
5. Otto Spies, “Beiträge zur türkischen Literaturgeschichte”, *Welt des Islams*, Jäschke Armağanı, 1974.
6. Claus Peter Haase, “Analyse des Levni-Gedichts ‘Çiçeğe ari...’” (makalenin kaleme alındığı tarihte henüz yayımlanmamıştı).
7. Hans Joachim Kissling, “Eine Mevlevi-Version der Legende vom verlängerten Holz”, *Festschrift L. Kretzenbacher* (makalenin kaleme alındığı tarihte henüz yayımlanmamıştı).
8. Klaus-Detlev Wannig, “Studien zur türkischen Volkspoesie. Der Dichter Karaca Oğlan”, Doktora Tezi, Freiburg.
9. Nadja Bednárova, “Qaçaq Nābi, ein Beispiel für die Spontanstehung eines Volksepos”, Doktora Tezi, Frankfurt).

“Tarih ve Kültür” başlığı altında toplanan toplam 93 eser ve makale dönem olarak Osmanlı öncesiyle XIX. yüzyıl arası Osmanlı tarihi ve kültürüne yöneliktir.

Son başlık olan “Osmanlı Sanatı” altında yer alan 14 makale ve eser, Osmanlı mimarisi ve süsleme sanatlarına yöneliktir.

2. Klaus Kreiser, “Bibliographie der deutschen Turkologie (1975-1993)”, *Turcica*, 1994, sy. 26, Paris: Éditions Peeters, s. 271-276.

Kreiser, başlığını “Alman Türkoloji Bibliyografyası” şeklinde tercüme edebileceğimiz 1975-1993 yılları arasını kapsayan bu bibliyografik çalışmasında 79 Türkologa yer vermektedir. Seçilen Türkologların bir Alman araştırma projesi veya kurumunda çalışmış ya da çalışmakta olması, belirleyici bir seçim kriteri olmakla birlikte Almanya dı-

sındaki üniversitelerde çalışan Alman Türkologlar çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Kreiser, 1975'ten itibaren yayınlanan Türkoloji dergisi *Türkologische Anzeiger*'in yine o yıl sunduğu benzer bir çalışmadan farklı olarak, yer verdiği Türkologların çalışma alanlarını da ayrıca belirtmekle beraber, eser ve makale listelerinin yanı sıra çeşitli ansiklopedi ve sözlüklerde yayınlanan maddeleri de belirtmiştir.

Türkologların çalışma alanlarını dikkate alarak yaptığımız bu okumada, alanları arasında Osmanlı ve modern Türk edebiyatının da bulunduğu toplam Türkolog sayısının 10'la sınırlı olduğunu gördük. Türkoloji bölümlerinin ve araştırma projelerinin yelpazesinin oldukça genişlediği bir dönemi yansıtması açısından adı geçen 10 Türkologu makalede yer alan çalışmalarını aşağıda sıraladık:

1. Milan Adamović, (Alanı: Genel Türkoloji): “Drei weitere Handschriften des İbtidānāme von Sulṭān Veled”, *Rocznik Orientalistyczny* 45/1985, s.109-122.
2. Ingeborg Baldauf, (Alanı: Halk edebiyatı, Özbek edebiyatı, Müslüman Türk halklarının yazı tarihi, Orta Asya ulusları meselesi): “Hodscha Nasreddin”, *Enzyklopädie des Märchens* 6; s. 1127-1151 (Ulrich Marzolph'la birlikte).
3. Mangfred Götz, (Alanı: Almanya'daki yazmaların kataloglaştırılması, Türkiye Türkçesine dair araştırmalar): *Türkische Handschriften*, Wiesbaden: Steiner 1979; XIX, s. 601.
4. Sigrid Kleinmischel, Alanı: Eski Anadolu Türkçesi, Türk edebiyatı, Orta Asya dilleri ve edebiyatı): [Tanıtım Yazıları:] “T. Kortantamer, “*Leben und Weltbild des osmanischen Dichters Aḥmedī unter besonderer Berücksichtigung seines Divans*, Freiburg, 1973”, *Asien, Afrika, Lateinamerika*, 1977, sy. 3; “Barbara Flemming, *Fahrīs Husrev u Širīn. Eine türkische Dichtung von 1367*, Wiesbaden, 1974, *Orientalische Literaturzeitung*, 1979, sy. 1; “K. D. Wannig, *Der Dichter Karaca Oğlan: Studien zur türkischen Liebeslyrik*, Freiburg, 1980”, *Orientalische Literaturzeitung*, 1984, sy. 3; “E. Ambros, *Candid Penstrokes. The Lyrics of Me’ālī, an Ottoman Poet of the XVIth Century*, Berlin, 1982”, *Orientalische Literaturzeitung*, 1986, sy. 6; [Ansiklopedi Maddeleri:] “Türkische Literatur, Turksprachen”, *Meyers Neues Lexikon*, c. XVIII, s. 1971-1978; “Türkische Literatur”, *Lexikon fremdsprachiger Schriftsteller*, c. III, s. 1977-1980; “Türkische Literatur”, *Meyers Kleines Lexikon*, c. I, 1980; “Türkische Literatur, Turkologie”, *Universalexikon*, Bibliographisches Institut Leipzig, 1985-1987, c. V.
5. Klaus Kreiser, (Alanı: Osmanlı Devleti, kültürü ve tarihi): [Ansiklopedi Maddeleri:] “Osmanische Literatur”, *Kindlers Neues Literatur Lexikon*, c. XX, Münih, 1992, s. 627-633.
6. Cristoph Konstantin Neuman, (Alanı: Siyasî tarih ve toplumsal tarih, edebiyat tarihi, çağdaş Türk romanı): [Ansiklopedi maddeleri:] “Atay, Oğuz, “Tutunamayanlar”; Baykurt, Fakir, “Kara Ahmet Destanı”, “Yüksek Fırınlar”; Buğra, Tarık, “İblis'in Rüyası”; Edgü, Ferit, “O”; Eroğlu, Mehmet, “Yarım Kalan Yürüyüş”; Füzruzan (Selçuk), “Parasız Yatılı”; İleri, Selim, “Yaşarken ve Ölürken”; İlhan, Atilla, “İhtilâli nasıl yaptık?”; Öz, Erdal, “Yaralısın”; Pamuk, Orhan, “Beyaz Kale”; Ahmet Hamdi Tanpınar, “Saatleri Ayarlama Enstitüsü”; Türkali, Vedat (Abdülkadir

- Pirhasan), "Bir Gün Tek Başına", Yaşar Kemal (Gökçeli), "Bin Boğalar Efsanesi"; Yıldız Bekir, "Harran", *Kindlers Neues Literatur-Lexikon*, c. XVI, 1991.
7. Klaus Röhrborn, (Alanı: Eski Türk filolojisi): "Mustafa Ali und osmanische Pro memorien-Literatur bis zur mitte des XVII. Jahrhunderts", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 1987, sy. 137, s. 34-43.
8. Bernd Scherner, (Alanı: Türk dil tarihi ve halk edebiyatı): "Türkische Sprichwörter über den Molla. Fragen zur Sprichwörter über den Molla. Fragen der Sprichwortforschung", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Sppl. 3/1977, s. 1232-1245.
9. Nuran Tezcan, (Alanı: Klasik Osmanlı edebiyatı, modern Türk edebiyatı, Türkçe öğretimi): *Lâmi'is Güy u Çevgân*, Stuttgart: Steiner, 1994, s. 387, Faks. (Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland, Supplementband. 35); "Lâmi'i'nin Güy u Çevgân Mesnevisi", *Ömer Asım Aksoy Armağanı*, Ankara, 1978, s. 201-255; "Bursalı Lâmi'i Çelebi", *Türkoloji Dergisi*, Ankara, 1979, sy. 8, s. 305-343; "Külebi'de Anadolu", *Türk Dili*, Ankara, 1982, s. 217-229; "Lâmi'i'nin Güy u Çevgân'ından İki Münazara", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten*, 1980/81, 1983, s. 49-63.
10. Klaus Detlev Wannig: *Der Dichter Karaca Oğlan*, Studien zur türkischen Liebeslyrik, Berlin: Schwarz, 1980, s. 737 (Studien zur Sprache, Geschichte und Kultur der Turkvölker 1).

Yukarıda sıralanan 10 Türkologun dışında kalan 69 Türkologun çalışmalarının dağıldığı alanlar oldukça geniş bir yelpazeyi oluşturmaktadır. Gerek eser gerek makale kapsamında çalışmaların en çok yoğunlaştığı alan ise Osmanlı tarihi ve kültürüdür. Çalışılan konuları başlıca şunlar oluşturmaktadır:

Osmanlı Kültür ve Tarihi: Eyalet Sistemi, Ekonomi ve Bütçe, Ordu, Hukuk ve Diplomasi, İlimiye Sınıfı, Mimari ve Süsleme Sanatları, Din, Bektaşılık ve Alevilik, Tarikatlar ve Mezhepler.

Genel Türkoloji: Türk Dilleri ve Halkları, Orhon Türkçesi, Uygurca, Türk Dilleri ve Etimolojileri, Türk Dil Reformu, Türk Dillerinin Kendi Aralarında ve Diğer Dillerle Etkileşimi, Türk Halkları ve Edebiyatları, Almanya'daki Göçmen Türkler, Almanya'daki Türkçe Gazeteler.

3. Klaus Kreiser (der.), *Türkische Studien in Europa*, İstanbul: Isis, 1998, s. 225: Klaus Kreiser, adını 'Avrupa'da Türkoloji Çalışmaları' şeklinde Türkçeye çevirdiğimiz bu derleme çalışmasında oryantalizm ve Türkoloji dergilerinde, armağanlarda, kongre veya sempozyum bildirileri arasında yayınlanmış, Avrupa'da Türk kültür ve tarihine yönelik 14 makale derlemiştir. 1983-1997 yılları arasında kaleme alınan bu makaleler içinde Osmanlı edebiyatına veya şiirine dair herhangi bir çalışma bulunmamakla beraber seçilen makalelerin içeriklerini, aşağıda çevirdiğimiz birkaç başlık kısmen de olsa vermektedir: Avrupa Tarih Biliminde ve Basınında Atatürk, Hammer-Purgstall'dan Stanford Shaw'a Osmanlı Tarih Bilimi'ne Dair Değerlendirmeler, Almanya'da 100 Yıllık Oryantalistik, Bayern'de Türkçe Derslerine Dair Birtakım Notlar, Napolyon Döneminde Avrupa'nın Doğu Tartışması, Hermann Bamberger ve Türkoloji, Türk Tarih

Araştırmalarının Oluşumuna Dair, Kadın Hamamları, Top Dökümhaneleri, Jön Türk rejimi altında Dârülfünûndaki Coğrafyacıların durumu.

4. J. Peter Laut ve Peter Zieme (haz.), *Turkologie in Deutschland, Österreich und der Schweiz*, Berlin/Freiburg i. Br., 1997, 36 s.: Laut ve Zieme'nin aslında bir telefon ve adres kitapçığı niteliğinde hazırladıkları Almanya, Avusturya ve İsviçre'yi kapsayan bu küçük kitapçıkta araştırma alanlarıyla beraber toplam 90 Türkolog'a yer verilmiştir.

Her ne kadar bibliyografik bir çalışma olmasa da 1997'de adı geçen bu üç ülkedeki çalışmaların genel bir resmini vermesi açısından kayda değer bulduğumuz kitapçıkta adı geçen 90 Türkolog'tan çalışma alanları doğrudan klasik Osmanlı şiiri ile ilgili olanlar dört kişidir: Nuran Tezcan, Edith Gülçin Ambros, Gisela Prochazka-Eisl ve Andreas Tietze. Bunların yanı sıra modern Türk edebiyatına dair çalışma alanlarıyla üç Türkologu (Priska Furrer, Erika Glasen, Petra Kappert) daha eklersek genel anlamda Türk edebiyatına yönelik çalışmalarıyla kayda geçenler yedi kişidir. Geriye kalan 83 Türkologun çalışma alanlarını genel olarak şu başlıklar altında özetlemek mümkün:

Osmanlı Kültür Tarihi (Osmanistik): Osmanlı Devletinin Kurumlar Tarihi; Osmanlı-İran, Osmanlı-Orta Asya İlişkileri; Osmanlı'da ve Rusya'da Pantürkizm; Etnik ve Dini Azınlıklar; Osmanlı Basını; Halk Edebiyatı; Osmanlı Coğrafya Edebiyatı (Katip Çelebi'nin Cihannüması gibi); Osmanlı Yazma Katalogları;⁴ Türkiye'nin Kültür Tarihi

Genel Türkoloji: Mukayeseli Ses Bilimi ve Morfoloji Bakımından Türk Dilleri; Orhon Türkçesi; Eski Türkçe Metin Kataloglarına Dair Çalışmalar; Berlin Turfan Koleksiyonu Yazmaları Katalog Çalışmaları; Türk Halkları, Kültür ve Tarihleri; Türk Halklarında İslam; Türk Dilleri; İran ve Afganistan'da Türk Dilleri; Anadolu Ağzları; Dillerin Etkileşim Alanları; Türk Halklarında Kadının Konumu, Nüfus Gelişimi; Türk Dil Reformu; Türkçenin Öğretimi; Almanya'daki Türk Göçmenler; Alman Diasporasında Türk İslamı; Türkiye'de İslamcı Kadınlar; Türkiye'deki İslamcı Bayan Gazetecilerin Yaşam Ortamı; Türk İslamı ve Nurculuk; Göç ve Sosyo kültürel Değişim; Halk İnanışları; Alevilik ve Bektaşilik.

1900'lerden 2000'e Klasik Osmanlı Şiiri

1. Georg Jacob, *Sultan Soliman des Grossen, Divan*, Berlin: Mayer & Müller, 1903, s. viii + 107: Jacob'un⁵ bu çalışması, Kanuni Sultan Süleyman'ın "Muhibbî" mahlaslı divanından yaptığı seçmeleri içermektedir. Yazarın dört bölümden oluşan çalışmasının önsözündeki önemli tespitlerinden biri, Arap cahiliye dönemi şiirleriyle Osmanlı divan şiiri arasında yaptığı bir mukayeseyi içermektedir: "Bir klasik Osmanlı şairini hakıyla bir defa inceleyen her oryantalist bu alanda karşılaşılabilecek sorunların Arap cahiliye şiirindeki sorunlardan daha büyük olduğunu görecektir. Türkçe bir gazeldeki tasavvufi içeriği gerçek anlamda anlayabilmenin henüz çok uzağında." (s. 1). Önsö-

4 Osmanlı yazmalarının yanı sıra "Doğu Yazmaları Katalogu" şeklinde ifade edilebilecek, Çin yazmalarından Eski Türkçe yazmalarına kadar geniş bir kataloga internet (<http://staatsbibliothek-berlin.de/kohd/textde.htm>) üzerinden ulaşılabilir.

5 Georg Jacob (1862-1937), Almanya'da Türkolojinin kurucusu olmakla beraber asıl alanı oryantalizmdir.

zün devamında, elindeki bir İstanbul baskısıyla (h. 1308) karşılaştırdığı yazmalardan yola çıkarak baskı nüshada tespit ettiği hatalara değinmektedir (s. iii).

Jacob, çalışmasının başında elindeki Osmanlıca metinlerin transkripsiyonu meselesindeki farklı uygulamalara değinmekte ve kendi tercihlerine açıklık getirmektedir (s. v). Türkçedeki bazı ünlü ve ünsüzlerin şu şekilde transkribe edildiğini görüyoruz: /c/: 'dsch'; /ç/: 'tsch'; /ı/: 'y'; /ş/: 'sch'; /y/: 'j'.

Önsözden sonraki üç bölümde tür olarak gazelin tarihi ve bu türün Batı'daki so-neyle mukayesesine, üçüncü bölümden sonra Latinize edilmiş 75 seçme gazelde ge-çen mazmunlara dair yorumlara ve bunların özellikle İranlı şair Hâfız'ın şiirleri ve mazmunlarıyla mukayesesine, şiirlerdeki eski Türkçe kelime dağarcığına, cümle yapı-sına ve seçilen şiirlerin aruz veznine ve bahirlerine yer verilmiştir.

Yazar seçtiği şiirleri Almanca tercüme etmek yerine, gerek o dönemin Türkçe-Almanca sözlüklerinin divan şiiri kelime hazinesine hitap edemeyecek kapasitede ol-ması, gerek şiirlerdeki Arapça ve Farsça kelimelerin ses ve anlam bakımından Türkçe-deki farklı konumları sebebiyle çalışmanın sonuna küçük bir sözlük koymayı okuyu-cu için daha kullanışlı bulmuştur. Sözlükte Arapça ve Farsçadan alıntı kelimeler mad-de başından sonra parantez içinde Latin harfleriyle orijinal telaffuzları yansıtılacak şe-kilde verilmekte ve böylece bu alıntı kelimelerin fonetik açıdan ne derece Türkçeleş-tikleri de gösterilmektedir (s. 76-107).

2. Georg Jacob, *Der Divan Sultan Mehmed des Zweiten des Eroberers von Konstan-tinopel zum ersten Male nach der Upsaler Handschrift*, Berlin: Mayer & Müller, 1904, 18+ Faksimile+Sözlük+31 s.: Girişte Osmanlı hanedanının ilk şair sultanları (Sultan II. Mehmet, II. Bayezid, I. Selim ve Kanuni Sultan Süleyman) ve bunlara ait divan ve şiir-lere dair gerek Almanya'daki yazma nüshalarına, gerekse tezkire kayıtlarına dayanan bilgiler yer almaktadır (s. 2-3). Bu çalışmada incelenen yazma ise Upsala Kraliyet Üni-versite Kütüphanesi'nde, C. J. Tornberg'in "Yazmalar Kataloğu"nda 191 nolu kayıtla yer almaktadır (s. 2).

Jacob, II. Mehmet'in şiirlerinde genel olarak klasik Osmanlı şiirinin tasavvufi an-lamlar içeren mazmunlarına ve beşerî aşkın yanı sıra ilahî aşkı da içerebilen ikili içe-riğin bu şiir geleneğinin önemli bir karakteristik özelliği olduğuna değinmekte ve bu doğrultuda örnekler vermektedir (s. 5-9). Yazar, Kanuni ve diğer sultan şairlerin tasav-vuf içerikli mazmunlarıyla Hafız'ın kullandığı mazmunları karşılaştırmakta ve Fars ta-savvuf geleneğinin İslam'a karşı gizli bir devrim olduğunu ifade etmektedir (s. 9-10).

Bu sefer şiir metinleri sadece faksimile olarak yer almış ve Latinize edilmemiştir. Yalnız faksimile metnin sonuna eklenen küçük sözlükte kelimeler Osmanlıca yazılmış ve telaffuzları da beraberlerinde Latin harfleriyle verilmiştir.⁶

3. Annemarie Schimmel, *Türkische Gedichte vom XII. Jahrhundert bis in unsere Ze-it*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1973, x+192 s.: Schimmel, iki bölümden oluşan ese-rinin aynı zamanda girişi olan birinci bölümünde, XIII. yüzyıldan Cumhuriyet dö-ne-mine kadar Türk şiir geleneğini, gelişim sürecinin yanı sıra etkileşim içerisinde oldu-

6 16 s. Faksimile metin + 16 s. sözlük.

ğu farklı şiir gelenekleriyle benzerlikleri ve farklılıklarıyla kendini gösteren özgünlüğü açısından değerlendirmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde Yunus'tan Fuzulî'ye, Ahmet Haşim'den Nazım Hikmet'e, Salah Birsal'e ve İlhan Demiraslan'a kadar toplam 61 şairden seçme şiirlerin Almancaya tercümeleri yer almaktadır (39-192). Girişte bu şairlere tek tek yer verilmese de dönemlerinin belirleyici özellikleri ve önde gelen şairleri tanıtılmaktadır.

Schimmel, ayrıca 1900'lerin başından beri oryantalist meslektaşlarının çoğunluğunun Osmanlı şiirine karşı mevcut ortak tavrını eleştirir: "Edebiyat tarihlerinde klasik Türk şiiri İran şiirinin basit bir taklidi addedilmekle beraber halk şiirinden de hiç bahsedilmemiştir. Yalnız İngiliz E. J. W. Gibb'in altı ciltlik *Osmanlı Şiir Tarihi* isimli eseri bu yüzyılın başında Türk edebiyat tarihi için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur." (s. 2).

Bu tespitlerinden sonra XIII. yüzyıldan Sultan Vele'dle, ardından Yunus'la tasavvufî şiir geleneğine değinir. Bu geleneğin ürünlerinin anlaşılabilmesi için öncelikle tasavvufî dünya görüşünün anlaşılması gerektiğini, Nesîmî'nin şiirlerinden verdiği örneklerle vurgulamaktadır. Nesîmî'nin şiirlerindeki ifadelerin anlam yoğunluğunun ilk bakıştaki anlaşılabilirliğini arkasındaki tasavvufî sebeple açıklar. Bu anlayışa göre bu süslü mecazlar ve söz sanatlarıyla yüklü ifadeleri gerektiren, şairin güzelliğinin tasavvuru bile imkânsız olan maşukudur (s. 7).

Schimmel Fars edebiyatının klasik Osmanlı şiir geleneğinin oluşumundaki yerine yönelik şu tespitlerde bulunmaktadır: "Türk edebiyatı XIV. ve XV. yüzyılda sadece dinî içerikli olmamakla birlikte bu dönemde Fars destanları tercüme edildi ve Türk şiirinin semboller hazinesi için şiiri zenginleştiren unsurlar olarak kullanıldı. Halk destanları da bu dönemde nazımla yeni bir ifade buldu. Her şeyden önce bütün incelikleri, söz sanatları ve sanatsal tasvirleriyle divan şiiri bu dönemde oluştu." (s. 8).

Schimmel divan şiirinin gazel ve kaside gibi türlerine ve içeriklerine, şiirlerdeki Türkçe kelime dağarcığının oldukça sınırlı kullanımına değindikten sonra klasik Doğu şiiriyle Avrupa barok şiiri arasında ifade şekilleri açısından bir mukayese yapmaktadır. Ayrıca Goethe'den beri alışıldığı üzere şairin hep yaşadığı ve kişisel tecrübesini yansıttığı şiir geleneğinin daha çok yeni olduğunu ifade etmektedir. Goethe'nin daha bir buçuk asır evvelinde ifade şekilleri Avrupa'nın tamamında hüküm süren barok şiirin ayrıntılarına inilince, bu şiirin birçok özelliğinin divan şiiriyle örtüştüğünün görüldüğünü belirtmektedir. Özellikle barok şiirdeki söz sanatlarının, telmihlerin, mısraların tabi olduğu sanatsal ölçülerin, İngiliz barok şiirinde Almanlarınkinden daha etkili hissedildiğini eklemektedir. Yine barok şiirde, şairin kişisel tecrübesini anlık ilham ya da hislerin ifadeleriyle değil, yıllar öncesinden devralınan sembollerle daha da inceltip sanatın imbiğinden geçirerek işlediğini ifade eder. Bu sanat anlayışının Türk divan şiirinde de mevcut olduğunu belirttikten sonra yine divan şiirindeki özgünlüğü şöyle ifade eder: "Bir minyatür sanatçısı, çizgilerinde yıllardan beri tekrarlanan motifleri kullanmakla beraber bu motiflerden elbise kıvrımlarına ya da gölgelendirmelere kattığı özgünlükle eserine kendi imzasını işler. Aynı şekilde bir hattat yüzyıllardan beri belirlenmiş şekillerle yazılmış olan harflerin herhangi bir kıvrımına kattığı çok ince bir ayrıntıyla, eserine başkasıyla kesinlikle karıştırılmayacak özgün bir karakter kazandırır; tıpkı divan şairlerinin yaptığı gibi." (s. 11).

Yalnız Schimmel söz ettiği bu özgünlüğe yine belli başlı sanatçıların ulaştığını, orta seviyeli sayısız birçok sanatçının şiirlerine katamadıkları özgünlükten dolayı ve tekrarladıkları sembol ve klişeler sebebiyle gerek Türk edebiyatı mensuplarınca gerek oryantalistlerce eleştiriye maruz kaldığını da tespitlerine ekler.

Yazar, klasik Osmanlı şiirinin yabancı bir dile aktarılmasının zorluğunu da yine bu şiire özgü bazı özelliklere bağlamaktadır. Şiirde Türkçe, Farsça ve Arapçanın birbirine geçmiş bir bütün oluşturduğu terkipli ifadelerin yanı sıra, söz sanatlarıyla ve sayısız mazmunlarla yoğrulmuş şifreli ifadelerin de yabancı bir dile çevriyi oldukça zorlaştırdığını vurgulamaktadır. Ayrıca kelime ve kelime gruplarını oluşturan terkiplerin çok tonlu akkordu tercümeyle yansıtılması imkânsız özellikler arasında zikredilmektedir (s. 11).

Schimmel bu tespitlerinden sonra Fuzulî, Kaygusuz Abdal, Pir Sultan Abdal gibi şairlere tasavvuf ortak paydasında değindiği gibi halk şiirini Karcaoğlan'la örneklemekte ve ardından Şeyhülislam Yahya, Nefî, Nedim, Enderunlu Vâsîf gibi şairlere, Tanzimat ve Cumhuriyet dönemlerine, bu dönemlerin karakteristik özelliklerine ve şairlerine de yer vererek çok yoğun ve önemli tespitler içeren giriş bölümünü bitirmektedir.

4. Barbara Flemming, *Fahrîs Husrev u Şîrîn, Eine Türkische Dichtung von 1367*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1974, 456 s.+Faksimile: Flemming, XIV. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesine Fahreddin Yakub b. Muhammed'in, Nizâmî'den çevirdiği bir Fars edebiyatı klasiği olan *Hüsrev ü Şîrîn* isimli mesneviyi aşağıda görüleceği gibi ayrıntılı bir şekilde incelemiştir.

Flemming, şairin Fahrî ismiyle 1367'de Aydın beyi İsa Bey'e sunmak üzere kaleme aldığı tercümenin o güne kadar bilinen tek nüshasının Berlin'de Prusya Kültür Varlığı Devlet Kütüphanesi'nde olduğunu belirtmektedir: "Hs. or. quart 1069 der Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, Berlin" (s. 14). Yazar, 1961'de Doğu yazmalarına yönelik yaptığı bir katalog çalışması esnasında tespit ettiği bu nüsha ve müellifi hakkında 1963-1968 yılları arasında çeşitli makaleler yayınlamıştır (s. 14). Flemming'in bu çalışmasıyla Osmanlı öncesi klasik şiir incelenmesinde gerek metot gerekse derinlik açısından 1900'lerden 1970'lere kadar kat edilen mesafeyi görmek mümkündür.

Flemming, sekiz bölümden oluşan eserin ilk altı bölümünde tür olarak mesnevinin Türk İslam edebiyatındaki ilk örneklerine ve Orta Çağın İslam edebiyatı mesnevisiyle ortak taraflarına yer vermektedir. Bunların ardından incelemenin merkezinde yer alan yazma mesnevinin bölümlerine ve mütercimi Fahrî'nin dönemine, çağdaşlarına, diline ve halkıyla olan ilişkilerine değinmektedir. Aynı şekilde mukayeseli bir şekilde işlenen iki *Hüsrev ü Şîrîn* mütercimi daha, Kutb ve Şeyhî, gerek edebî kişilikleri gerek eserleri, dönemleri ve sosyal ortamları açısından baştaki bölümlere konu edinilmiştir.

Yazar, Fahrî, Kutb ve Şeyhî'nin, Nizâmî'den Türkçeye tercüme ettikleri *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevilerini beyit beyit karşılaştırmaktadır (s. 154-183). Bu karşılaştırma özellikleriyle olay örgüsünü üç eserde aynı anda takip etme imkânı sunmaktadır.

Anadolu beylikler döneminden benzer konuları içeren çeşitli eserler de (*İşknâme, Süheyl ü Nevbahar, Hurşîdnâme* vs.) yeri geldikçe incelenen unsurların mukayesesi sebebiyle zikredilmektedir. Bu eserler, mesnevinin üç farklı tercüme nüshasına ve Nizâmî'nin Farsça orijinal nüshasına dair metin kritiklerinden sonra yedinci bölümde kronolojik olarak kaydedilmiştir (s. 226-231). Yine yedinci bölümün devamında keli-

me ve isim dizini yer almaktadır. Sekizinci bölümde ise mesnevinin transkripsiyonlu metni ve faksimilesi yer almaktadır.

Gerek Fars gerek Osmanlı edebiyatında yüzlerce yıl aynı konu ve malzemeden üretilen mesnevilere güzel bir örnek olan *Hüsrev ü Şîrîn*, Fars edebiyatında 23'ten fazla mesneviyle işlenirken, Osmanlı edebiyatında 31 mesneviyle işlenmiştir; bunlardan 28'i birbirinden farklı mesnevileri oluşturmaktadır (s. 10). Flemming, Doğu'daki bu şiir geleneğini değerlendirebilmek için şairlerin dönemini ve dünyasını çok iyi anlamının gerekliliğini vurgular. Oryantalistlerin Orta Çağ Osmanlı şiirini değerlendirirken kullandıkları 'özgünlük' (originalität) kriterinin ise Batı'da bile sanat eserleri için henüz modern dönemde oluşmuş bir kriter olduğunu belirterek bu yaklaşımı eleştirmektedir. Ardından bu edebiyatın farklı şiir türleri için geçerli olan farklı kuralları açısından, mesneviye kıyasla kaside ve gazel türlerinde şairin özgünlük için sınırlarının daha geniş olduğunu belirtmektedir (s. 13). Yazar, mukayeseli bir şekilde incelediği bu üç mesneviye dair oryantalistlerin farklı değerlendirmelerine de değinmektedir. Örneğin, özgünlük açısından Kutb'un mesnevisini Nizâmî'nin eserini taklitten oluşan orta halli bir şiir olarak değerlendiren oryantalist E. Blochet'e karşın J. Eckmann, aynı mesnevi için "Harezmi ve Altın Ordu'nun en güzel epik şiiri" değerlendirmesini yapmaktadır (s. 17).

5. Matthias Kappler, "Türkischsprachige Liebeslyrik in griechisch-osmanischen Liedanthologien des XIX. Jahrhunderts", Doktora Tezi, Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2002, s. 783: Kappler, çalışmasında 1830-1888 yılları arasında İstanbul ve Atina'da müzik ve şiir antolojileri kapsamında, Grek harfleriyle yayınlanmış aşk konulu Türkçe şarkıları incelemektedir. Bu şarkıların özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı müzik kültüründe önemli bir rol oynadığını ve Lale devrinden itibaren Osmanlı edebiyatı içerisinde bir edebî tür olarak şarkının ilk metin temellerini oluşturduğunu belirtmektedir.

Kappler, Osmanlı edebiyatında önemli bir yeri olan şarkı türünün Doğu musikisinin beste, nakış/yürük semai gibi türleriyle beraber XIX. yüzyılın Yunanca, Ermenice ve İbranice-İspanyolca antolojilerinde yer aldığına ve Osmanlı musikisinin ecnebilerce çokça sevilip benimsendiğine değinir. Ayrıca bu dönemde hazırlanmış Ermenice-Türkçe, İbranice-İspanyolca şarkı antolojileri bibliyografyasına dair bilgiler vermektedir (s. 7).

İncelenen eserlerin çoğunluğunu Grek harfleriyle kaleme alınmış Türkçe şarkılar oluşturmakla birlikte, beste, nakış/yürük semai, gazel, mani vb. türlere de çalışma kapsamında yer verilmiştir. Ayrıca sadece Yunanca ve sadece Arapça iki antolojinin yanı sıra çok dilli şarkı ve şiir antolojileri de incelenmiştir.

Kappler şu ana kadar sadece seçmeler şeklinde işlenen "Karamanlı"⁷ şarkılarını ilk defa mukayeseli bir biçimde incelemiştir (s. 8). Çalışmanın devamında şarkı metinleri, dil ve edebiyat bilimi açısından incelenmekle beraber müzik bilimi açısından bir değerlendirme yapılmamıştır (s. 9).

İkinci bölümde ise şarkı metinleri fonetik ve morfolojik açıdan incelenmektedir. İncelenen 20 antolojiden 515 Türkçe şarkı seçilip Grek harfli metinlerin transkripsiyonları ve tercümeleleriyle beraber şaire, bestekâra ya da tarihî arka plana dair gerekti-

7 Batı Anadolu Rumları olarak bilinen 'Karamanlılar' kendilerini 'Anadolu Ortodoks Hıristiyanlar' şeklinde tanıtmışlardır (s. 23).

ği takdirde ek bilgiler de verilmiştir. Bahsi geçen 515 Türkçe şarkıdan bazılarının farklı antolojilerde de yer alması sebebiyle sadece 297'si farklı şarkılardan oluşmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise incelenen her şarkının, başka Yunanca antolojilerdeki versiyonlarına veya Türkçe-Osmanlıca edisyonlarına dair mukayeseler yer almaktadır (s. 9).

Sonuç

Klasik Osmanlı şiirine dair ilk çalışma ve değerlendirmelerde, öncesinde hâkim olan Fars ve Arap şiirine yönelik çalışmalardan dolayı genelde bu şiir gelenekleriyle yapılan karşılaştırmalar ağırlık göstermektedir.

Klasik Osmanlı şiirinde özgünlük değerlendirmelerinde belirleyici kriterlerin değişmesiyle, bu şiirin Fars şiirinin basit bir taklidi olduğu ön yargısı da etkinliğini kaybetmiştir.

İlerleyen dönemlerde Osmanlı şiir geleneğinin olduğu çok uluslu bir kültür ortamının yansımalarını bulduğu eserler de gerek edebiyat bilimi gerek dil bilimi açısından incelemelere konu olmuştur.

Yukarıdaki bibliyografik çalışmaların kısmen de olsa yansıttığı kadar, klasik Osmanlı şiiri bu gelişmelere rağmen oryantalizm, Osmanlı araştırmaları ve Türkoloji alanlarında yapılan çalışmaların sadece yüzde onluk bir yoğunluğunu oluşturan Osmanlı edebiyatı kapsamında kalmaktadır. Bu yaklaşık yüzde onluk oranın dışındaki çalışmalar daha çok tarih, sosyoloji, politika ve dilbiliminin oluşturduğu bir eksende yoğunlaşmıştır.

Bibliyografya

- Ambros, Edith, "Die rhetorischen Elemente in der klassischen türkischen Literatur", *Die Islamische Welt zwischen Mittelalter und Neuzeit*, Beyrut, 1979, s. 365-386.
- Flemming, Barbara, "Neuere wissenschaftliche Arbeiten und Forschungsvorhaben zur Sprache, Geschichte und Kultur der vorosmanischen und osmanischen Türkei in der Bundesrepublik Deutschland seit 1968", *Turcica*, 1975, (Paris-Strasbourg: Association Pour Le Développement des Études Turques), sy. 5, s. 131-147.
- Flemming, Barbara, *Fahrîs Husrev u Şîrîn, Eine Türkische Dichtung von 1367*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1974, s. 456 + Faksimile.
- Hammer-Purgstall, J., *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit*, c. I (1300-1521), s. 327; c. II (1521-1574), s. 577; c. III (1574-1687), s. 632; c. IV (1687-1838), s. 633; Peşte: Conrad Adolph Hartleben's Verlag, 1836-1838.
- Kappert, Petra, "Vom Übersetzten türkischer Literatur ins Deutsche: Tendenzen und Auswahl", *Türkische Sprachen und Literaturen, Materialien der ersten deutschen Turkologen-Konferenz, Bamberg*, 3-6. Juli 1987, Ingeborg Baldauf, Klaus Kreiser ve Semih Tezcan (nşr.), *Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altica*, Wiesbaden: Harrassowitz, 1991, c. XXIX, s. 213-221.
- Kappler, Matthias, *Türkischsprachige Liebeslyrik in griechisch-osmanischen Liedantologien des XIX. Jahrhunderts*, Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2002, s. 783.

- Jacob, Georg, *Sultan Soliman des Grossen*, Divan, Berlin: Mayer & Müller, 1903, viii+107 s.
- Jacob, Georg, *Der Divan Sultan Mehmed des Zweiten des Eroberers von Konstantinopel zum ersten Male nach der Upsaler Handschrift*, Berlin: Mayer & Müller, 1904, 18 s. + 31 s. Faksimile, Sözlük.
- Kreiser, Klaus (der.), *Türkische Studien in Europa*, İstanbul: Isis, 1998, 225 s.
- Kreiser, Klaus, "Bibliographie der deutschen Turkologie (1975-1993)", *Turcica*, 1994, Paris: Éditions Peeters, sy. 26, s. 271-276.
- Laut, J. Peter ve Peter Zieme (haz.), *Turkologie in Deutschland, Österreich und der Schweiz*, Berlin/Freiburg i. Br., 1997 s. 36.
- Schimmel, Annemarie, *Türkische Gedichte vom XIII. Jahrhundert bis in unsere Zeit*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1973, x+192 s.

Studies on Old Turkish Literature in Germany

Hatice Coşkun

Abstract

This article consists of two parts that refer to certain numbers of works, which have been done on the classical Ottoman poetry in Germany since 19th Century. The three bibliographical studies analyzed in the first part focused mainly on the place of studies of the classical Ottoman poetry among the Orientalists, Ottoman and Turcology scholars from 1968 to 1997. The second part deals with the five works which can show us the process of the studies of that poetic tradition from the beginning of the 1900s to the 2000s, with regard to methodologies they used and originality they had.

Key Words: Germany, Classical Turkish Literature, Divan Literature, Ottoman Poetry, Ottoman, Turcology, Orientalism.

Almanya'da Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları

Hatice Coşkun

Özet

Almanya'da XIX. yüzyıldan itibaren klasik Osmanlı şiirine dair yapılan birtakım çalışmalara değinen bu makale iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde konu edilen üç bibliyografik çalışma, klasik Osmanlı şiirine dair 1968-1997 yılları arasında yapılan incelemelerin oryantalizm, Osmanlı araştırmaları ve Türkoloji çalışmaları arasında durduğu yeri göstermektedir. İkinci bölümde ise 1900'lerin başından 2000'e bu şiir geleneğine dair yapılan çalışmalar ve değerlendirmelerde, gerek metodolojik kriterler gerekse özgünlük tartışmaları açısından geçirilen süreci yansıtan beş esere değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Almanya, Divan Edebiyatı, Klasik Türk Edebiyatı, Osmanlı Şiiri, Türkoloji, Oryantalizm.